

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن‌ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر
سیر تحول نقش مایه بته‌جقه در ایران تا پایان دوره صفوی

استاد راهنما:

دکتر احمد صالحی کاخکی

استاد مشاور:

دکتر حمید فرهمند بروجنی

پژوهشگر:

امینه نظری اصطهباناتی

فروردین ماه ۱۳۹۰

اظهارنامه دانشجوی:

موضوع پایان نامه : سیر تحول نقش مایه بته جقه در ایران تا پایان دوره صفوی

استاد راهنما: دکتر احمد صالحی کاخکی

اینجانب امینه نظری اصطهباناتی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر دانشکده هنر ادیان و تمدن‌ها دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۷۱۱۵۰۳۱۰۹ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به‌علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به‌طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن‌ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر خانم امینه نظری اصطهباناتی

با عنوان:

سیر تحول نقش مایه بته‌جقه در ایران تا پایان دوره صفوی

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه..... به تصویب نهایی رسید.

امضا	۱- استاد راهنمای پایان نامه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی .....
امضا	۲- استاد مشاور پایان نامه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی .....
امضا	۳- استاد داور داخل گروه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی .....
امضا	۴- استاد داور خارج از گروه آقای/خانم دکتر ..... با مرتبه علمی .....
- مهر و امضای مدیر گروه

سپاسگزاری:

خدای بزرگ و مهربان را سپاسگزارم که مسیر زندگی را به سوی کسب علم و دانش هدایت کرد و به من توفیق بهره‌مندی از محضر اساتید فرزانه را عطا نمود.

سپاسگزاری می‌کنم از:

جناب آقای دکتر احمد صالحی کاخکی، استاد راهنمای پایان نامه که با سعی صدر فراوان، بنده را در تمام مراحل کار یاری فرمودند.

از آقای دکتر حمید فرهمند بروجنی، مشاور پایان نامه که از راهنمایی‌های ایشان بهره بردم.

از دوستان عزیزم خانم‌ها خدیجه طاهری، ونوس قدیمی، نسترن دوست شناس، افسانه سالک، اقدس نیک نفس و رها سعادت‌ی که هر زمان نیازمند یاریشان بودم، حضور داشتند.

تقدیم به:

مادرم که عشق ورزیدن را به من آموخت،
به پدرم که هر آنچه دارم از دستان پر مهر
اوست،
و نیز به همراه زندگیم سعید عزیز که
حضورش مایه امید بود.

چکیده:

در آثار به دست آمده از ایران، از دیرباز نقوشی به کار رفته که برخی از آن‌ها با اندکی تغییر، امروزه نیز کاربرد دارند. تعدادی از این نقش‌ها، با گذر زمان دچار تحولاتی گشته و در بعضی دوره‌ها نسبت به دوره پیشین، به گونه‌ای جدید در هنرها پدیدار شده‌اند. تحول یافتن این گونه نقش‌ها، منشأ آن را برای ما مبهم کرده و باعث ایجاد گمانه‌های مختلفی در این زمینه شده است. بته جقه یکی از این نقوش است. در منابع پژوهشی برای این نقش کهن، دو منشأ عمده ذکر شده است: منشأ گیاهی و منشأ جانوری. اغلب منابع، سرچشمه گیاهی آن را درخت سرو و سرچشمه جانوری را بال جانداران مقدس می‌خوانند. بر این اساس که انسان در طول تاریخ، در خلق بسیاری از آثار، از طبیعت الهام گرفته و بر پایه اصل انسان، طبیعت، طراحی، در این نوشتار، گمانه سومی مطرح می‌گردد و این نقش را برگرفته از عنصر دیگری در طبیعت می‌داند که با موارد ذکر شده در منابع پژوهشی متفاوت است. این نوشتار، بته جقه را اقتباس شده از نقشی بر بدن کرم ابریشم دانسته و برای این ایده، شواهد و مدارک موجود را ذکر می‌کند.

هدف از این نوشتار پاسخ به این پرسش‌ها است که: بته جقه دارای چه پیشینه تصویری در هنرهای ایرانی است؟ و این نقش در محدوده مشخصی از تاریخ ایران، یعنی از زمان احتمالی پیدایش تا پایان دوره صفوی بر اساس مستندات موجود و در دسترس، چه مراحل و تحولاتی را پشت سر گذارده است؟

این نوشتار در راستای یک پژوهش بنیادی و به روش توصیفی-تطبیقی، به تجزیه و تحلیل کیفی داده‌های به دست آمده پرداخته است. برای یافته‌اندوزی و گردآوری داده‌ها، از روش کتابخانه‌ای (مطالعه، فیش برداری، تصویر)، منابع الکترونیکی و اینترنتی استفاده شده است.

در مراحل این پژوهش بر طبق مدارک موجود، به نظر می‌رسد که احتمالاً بته جقه از نقشی بر بدن کرم ابریشم اقتباس شده باشد. از زمان‌های کهن در میان برخی اقوام و ملت‌ها، بعضی جانوران بالدار و پرندگان، با ارزش بوده و تعدادی از این پرندگان، به عنوان نشان فره‌مندی به کار می‌رفتند. این گونه به نظر می‌آید که نقش بته جقه در دوره‌هایی از تاریخ، برای یک چنین مفهومی به کار گرفته شده باشد و بال پرندگان و جاندارانی که نشان فره ایزدی بودند احتمالاً به تدریج به فرم بته جقه نمایان گردید. این پدیده این امر را به اذهان پژوهش‌گران متبادر ساخت که بته جقه از ابتدا نشان فره بوده و از بال این جانداران منشأ یافته است. در صورتی که در این پژوهش مشاهده گردید که شاید این دو، مقوله‌هایی جدا از هم بودند که در دوره‌ای از تاریخ، با یکدیگر تلفیق شدند.

واژگان کلیدی: بته جقه، طبیعت، هنر ایران.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۱-۱-۱-۱	مقدمه
۱-۲-۱-۱	بیان مسئله
۱-۳-۱-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق
۱-۴-۱-۱	اهداف پژوهش
۱-۵-۱-۱	چارچوب نظری پژوهش
۱-۶-۱-۱	روش پژوهش
۱-۷-۱-۱	قلمرو مکانی پژوهش
۱-۸-۱-۱	قلمرو زمانی پژوهش
۱-۹-۱-۱	روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه
۱-۱۰-۱-۱	ابزار گردآوری داده‌ها
۱-۱۱-۱-۱	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱-۱۲-۱-۱	محدودیت‌های پژوهش
۱-۱۳-۱-۱	شرح واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته در پژوهش
	فصل دوم: نظریه‌های مختلف درباره منشأ بته جقه
۱-۲-۱-۱	نگاهی گذرا بر نظریه‌های مختلف درباره منشأ بته جقه
۱-۲-۱-۱-۱	درخت سرو در ایران
۱-۲-۱-۲	بال پرنندگان

- ۲۰..... ۱-۲-۱-۲-۲ سیمرغ
- ۲۴..... ۲-۲-۱-۲-۲ عقاب
- ۲۸..... ۳-۲-۱-۲-۲ شاهین
- ۳۲..... ۴-۲-۱-۲-۲ ایزد بهرام
- ۳۴..... ۵-۲-۱-۲-۲ فره
- ۳۷..... ۶-۲-۱-۲-۲ بال پرنده در پوشش سر
- ۴۰..... ۳-۱-۲-۳ چشم‌های استیلیزه
- ۴۱..... ۴-۱-۲-۴ کرم ابریشم
- ۴۴..... پی نوشت فصل دوم

فصل سوم: نگاهی گذرا به سابقه تصویری بته جقه در ایران

- ۴۶..... ۱-۳-۱- نگاهی گذرا به سابقه تصویری بته جقه در ایران قبل از اسلام
- ۴۶..... ۱-۱-۳-۱- تصویر بته جقه در آثار سکاها
- ۵۱..... ۲-۱-۳-۲- تصویر بته جقه در آثار هخامنشیان
- ۵۶..... ۳-۱-۳-۳- تصویر بته جقه در آثار اشکانیان
- ۵۸..... ۴-۱-۳-۴- تصویر بته جقه در آثار ساسانیان
- ۶۲..... ۲-۳-۲- بته جقه در ایران دوره اسلامی
- ۶۲..... ۱-۲-۳-۱- قرن اول هجری قمری
- ۶۵..... ۲-۲-۳-۲- قرن دوم هجری قمری
- ۶۵..... ۳-۲-۳-۳- قرن سوم هجری قمری
- ۶۹..... ۴-۲-۳-۴- قرن چهارم هجری قمری

۷۹..... قرن پنجم هجری قمری ۵-۲-۳

۸۲..... قرن ششم هجری قمری ۶-۲-۳

۹۱..... قرن هفتم هجری قمری ۷-۲-۳

۹۵..... قرن هشتم هجری قمری ۸-۲-۳

۹۹..... قرن نهم هجری قمری ۹-۲-۳

۱۰۴..... قرن دهم هجری قمری ۱۰-۲-۳

۱۰۷..... قرن یازدهم هجری قمری ۱۱-۲-۳

۱۱۲..... قرن دوازدهم هجری قمری ۱۲-۲-۳

فصل چهارم: تحلیل

۱۱۶..... تحلیل ۱-۴

۱۲۵..... نتیجه گیری ۲-۴

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل (۱-۲) نقش بته جقه بر قمقمه چرمی پازیریک، قرن پنجم ق م	۷
شکل (۲-۲) بخشی از ستون سنگی بزرگ اور نامو شهریار اور، هزاره دوم ق م	۸
شکل (۳-۲) سر ستونی از تالار تخت جمشید، هخامنشی	۱۰
شکل (۴-۲) تصویر بته جقه بر بدن کرم ابریشم	۱۱
شکل (۵-۲) نقش درخت بر آپادانای تخت جمشید، هخامنشی	۱۵
شکل (۶-۲) پیکره سنگی سناتروک، حاکم هترا، دوره اشکانی	۱۶
شکل (۷-۲) هتره/الحضر، نیایشگری ناشناخته با نشانه‌هایی آیینی، دوره اشکانی	۱۶
شکل (۸-۲) نقش گیاه بر نمای طاق بستان، قرن ششم م	۱۶
شکل (۹-۲) جعبه سفالی با نقش جاندار بالدار، ایلام، قرون نهم و هشتم ق م	۱۸
شکل (۱۰-۲) لگام اسب، مفرغ لرستان، قرون هشتم و هفتم ق م	۱۹
شکل (۱۱-۲) قطعه سفال به دست آمده از سیلک، ۱۵۰۰-۱۰۰۰ ق م	۱۹
شکل (۱۲-۲) جام طلای مارلیک با نقش گاو بالدار	۱۹
شکل (۱۳-۲) گردنبند طلا، زیویه	۱۹
شکل (۱۴-۲) بازوبند طلایی، قرون پنجم-چهارم ق م	۱۹
شکل (۱۵-۲) ریتون، قرن دوم-اول ق م، موزه تاریخی ترکمنستان	۱۹
شکل (۱۶-۲) نقش حیوان بالدار روی مهرهای دوره ساسانی	۲۰
شکل (۱۷-۲) تکه‌ای از پارچه ابریشمی مزین به نقش سیمرغ	۲۲
شکل (۱۸-۲) سینی با نقش سیمرغ، اواخر عهد ساسانی	۲۲
شکل (۱۹-۲) پلاک گچی، چال ترخان ری، نقش سیمرغ، اواخر دوره ساسانی	۲۲

- شکل (۲۰-۲) طاق بستان، نقش سیمرغ برجامه شاه/خسرو پرویز ۲۳
- شکل (۲۱-۲) طاق بستان، پیکر خسرو دوم، سده هفتم م ۲۳
- شکل (۲۲-۲) الف) تاج فیروز، پسر اردشیر ب) تاج هرمزد پنجم (۶۳۱-۶۳۲ م) ۲۷
- شکل (۲۳-۲) نقش شاهین بر مهر شوش، اوایل هزاره سوم ق م ۲۹
- شکل (۲۴-۲) سگک طلا از دوره اشکانی با نقش شاهین ۳۱
- شکل (۲۵-۲) اسب سکایی زینت یافته با بال پرنده ۳۸
- شکل (۲۶-۲) کلاه سکاها زینت یافته با پیکان‌های پر دار ۳۸
- شکل (۲۷-۲) نقش عقاب یا شاهین در طاق ایوان هترا ۳۹
- شکل (۲۸-۲) الف) تاج پوران (۶۳۱-۶۳۰ م). ب) هرمزد پنجم (۶۳۱-۶۳۲ م) ۴۰
- شکل (۲۹-۲) الف) هرمزد دوم (۳۱۰-۳۰۳ م) ب) فیروز، پسر اردشیر ۴۰
- شکل (۱-۳) جانور بالدار، لگام اسب، برنز لرستان ۴۶
- شکل (۲-۳) سر عقاب، جیرفت ۴۶
- شکل (۳-۳) سر پرنده سکایی ۴۷
- شکل (۴-۳) سر مرغ ماهیخوار از جنس برنز، گنجینه پازیریک ۴۷
- شکل (۵-۳) یافته شده از پازیریک، قرن پنجم تا سوم ق م ۴۸
- شکل (۶-۳) نمد، پازیریک، قرن پنجم ق م ۴۹
- شکل (۷-۳) یافته شده از پازیریک، قرن پنجم تا سوم ق م ۴۹
- شکل (۸-۳) نقش لبه یک نمد، گنجینه پازیریک ۴۹
- شکل (۹-۳) قطعه طلا، گنجینه پازیریک، قرن پنجم تا سوم ق م ۴۹
- شکل (۱۰-۳) پلاک برنزی، یافته شده در جنوب سیبری، قرن پنجم تا سوم ق م ۵۰
- شکل (۱۱-۳) پلاک برنزی، یافته شده در جنوب سیبری، قرن پنجم تا سوم ق م ۵۰

- شکل (۱۲-۳) قطعه طلا، گنجینه پازیریک، قرن پنجم تا سوم ق م ۵۰
- شکل (۱۳-۳) نقش برجسته پلکان آپادانا در تخت جمشید، هیأت سکایی ۵۲
- شکل (۱۴-۳) داریوش نشسته بر تخت، سده پنجم ق م ۵۲
- شکل (۱۵-۳) نقش برجسته‌ای در تخت جمشید، صاحب منصب مادی ۵۲
- شکل (۱۶-۳) نقش برجسته تخت جمشید، دشنه داریوش ۵۳
- شکل (۱۷-۳) نقش برجسته روی کاشی لعابدار، نگهبان پارسی از شوش ۵۳
- شکل (۱۸-۳) سر مرغ شکاری و شاخ، طلا، هخامنشی ۵۳
- شکل (۱۹-۳) جانور بالدار، قطعه طلا، قرن ششم تا چهارم ق م ۵۳
- شکل (۲۰-۳) دستبند یا بازوبند طلا، قرون پنجم و چهارم ق م ۵۴
- شکل (۲۱-۳) دستبند یا بازوبند طلا، قرون پنجم تا سوم ق م ۵۴
- شکل (۲۲-۳) گنجینه جیحون، ترکستان، سده‌های پنجم و چهارم ق م ۵۴
- شکل (۲۳-۳) سرباز شوش، کاخ آپادانا، اواخر قرن ششم ق م ۵۴
- شکل (۲۴-۳) کاشی شوش، هخامنشی ۵۵
- شکل (۲۵-۳) سفال هخامنشی، قرن ششم تا چهارم ق م ۵۵
- شکل (۲۶-۳) ریتون اشکانی، منتهی به مخلوق افسانه‌ای انسان-اسب، نسا ۵۶
- شکل (۲۷-۳) زنی که نیمی از پیکرش حیوان بالدار است، سده دوم ق م، نسا ۵۶
- شکل (۲۸-۳) لوح گچی با نقش نیم برجسته، سرستون شیردال، قلعه یزدگرد ۵۶
- شکل (۲۹-۳) نقش برجسته شیرهای بالدار، سر در ورودی کاخ هترا در عراق ۵۶
- شکل (۳۰-۳) نقاشی دیواری، کوه خواجه سیستان، قرن اول م ۵۷
- شکل (۳۱-۳) جزئیات جامه بر پیکره شاهانه، هتره ۵۷
- شکل (۳۲-۳) سفال یافته شده در نسا ۵۷

- شکل (۳-۳۳) گچبری یافته شده در چال ترخان، سده پنجم میلادی ۵۹
- شکل (۳-۳۴) مهر ساسانی ۵۹
- شکل (۳-۳۵) مهر ساسانی، گویات شاه، سده ششم م ۵۹
- شکل (۳-۳۶) نقش سیمرغ بر طاق بستان، حدود ۶۰۰ میلادی ۵۹
- شکل (۳-۳۷) مهر ساسانی ۵۹
- شکل (۳-۳۸) لوحه گچبری تیسفون ۵۹
- شکل (۳-۳۹) لوحه گچبری، ساسانی ۵۹
- شکل (۳-۴۰) نقش سیمرغ بر آذین گچبری ساسانی ۶۰
- شکل (۳-۴۱) نقش بهرام دوم ساسانی در سر مشهد، سده سوم میلادی ۶۰
- شکل (۳-۴۲) بخشی از لوح سیمین طلاکاری، هرمزد دوم (۳۰۹-۳۰۲ م) ۶۰
- شکل (۳-۴۳) سکه با نقش خسرو دوم، ساسانی ۶۰
- شکل (۳-۴۴) سکه دوره هرمز پنجم ساسانی ۶۰
- شکل (۳-۴۵) آویز به شکل گراز، ساسانی ۶۱
- شکل (۳-۴۶) زیور زرین مرصع، ساسانی ۶۱
- شکل (۳-۴۷) گچبری طاق بستان، حدود ۶۰۰ میلادی ۶۱
- شکل (۳-۴۸) سینی مفرغی، ساسانی ۶۱
- شکل (۳-۴۹) پارچه ابریشمی، ساسانی - اوایل اسلام، محل بافت ری ۶۲
- شکل (۳-۵۰) پارچه ابریشمی، ساسانی - اسلامی ۶۲
- شکل (۳-۵۱) پارچه ابریشمی، سده اول - دوم ه ق ۶۳
- شکل (۳-۵۲) پارچه ابریشمی، اوایل اسلام ۶۳
- شکل (۳-۵۳) دیو بالدار برنزی، ساسانی - اسلامی ۶۴

- شکل (۳-۵۴) جام با نقش اسب بالدار، قرون هفتم و هشتم م ۶۴
- شکل (۳-۵۵) سکه ساسانی- اسلامی، سال ۴۷ ه ق ۶۴
- شکل (۳-۵۶) سکه ساسانی- اسلامی، سال ۷۷ ه ق/ ۹۶۹ م ۶۴
- شکل (۳-۵۷) تنگ، احتمالاً قرن هشتم ه ق ۶۵
- شکل (۳-۵۸) کاسه سفالین زرین فام، قرن سوم یا چهارم ه ق ۶۶
- شکل (۳-۵۹) کاسه سفالی، نیشابور، قرن سوم یا چهارم ه ق ۶۶
- شکل (۳-۶۰) ظرف مفرغی، قرن سوم و چهارم ه ق ۶۷
- شکل (۳-۶۱) مسجد نه گنبد بلخ، احتمالاً قرن سوم ه ق ۶۷
- شکل (۳-۶۲) مقرنس هفت رنگی، با نقوش چشم و گیاه ایران، احتمالاً قرن سوم ه ق ۶۷
- شکل (۳-۶۳) گچبری رنگی با نقوش چشم و دست، نیشابور، قرون سوم و چهارم ه ق ۶۸
- شکل (۳-۶۴) قطعه پارچه، قرون چهارم و پنجم ه ق ۶۹
- شکل (۳-۶۵) قطعه پارچه، قرن چهارم ه ق ۶۹
- شکل (۳-۶۶) سینی نقره و طلاکوب، قرن چهارم ه ق ۷۰
- شکل (۳-۶۷) کاسه سفالی نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۰
- شکل (۳-۶۸) کاسه زرین فام، نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۰
- شکل (۳-۶۹) پارچه ابریشم، بافته شده در ری، قرن چهارم ه ق ۷۱
- شکل (۳-۷۰) گچبری مسجدی در ری، قرن چهارم ه ق ۷۱
- شکل (۳-۷۱) کوزه سفالی، سمرقند، قرن چهارم ه ق ۷۱
- شکل (۳-۷۲) ظرف طلا، آل بویه، قرن چهارم ه ق ۷۲
- شکل (۳-۷۳) تنگ شیشه‌ای، قرن چهارم ه ق ۷۲
- شکل (۳-۷۴) محراب گچبری مکشوفه در ری، قرن چهارم ه ق ۷۲

- شکل (۷۵-۳) سفالینه لعابدار، قرون چهارم یا پنجم ه ق ۷۳
- شکل (۷۶-۳) گچبری مسجدی در ری، قرن چهارم ه ق ۷۳
- شکل (۷۷-۳) گچبری مسجد نایین، قرن چهارم ه ق ۷۳
- شکل (۷۸-۳) پوشش فانوس یا بخوردان، قرون چهارم یا پنجم ه ق ۷۳
- شکل (۷۹-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۳
- شکل (۸۰-۳) کاسه سفالی، نیشابور، قرون چهارم- پنجم ه ق ۷۴
- شکل (۸۱-۳) الف) نقش بته جقه پازیریک ب) نقش بته جقه قرن چهارم ه ق ۷۴
- شکل (۸۲-۳) الف و ب) گچبری نایین، قرن چهارم ه ق ۷۴
- شکل (۸۳-۳) کاسه نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۵
- شکل (۸۴-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۵
- شکل (۸۵-۳) بخشی از گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۵
- شکل (۸۶-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۶
- شکل (۸۷-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۶
- شکل (۸۸-۳) آبخوری سفالی، قرن چهارم ه ق ۷۶
- شکل (۸۹-۳) ظرف سفالی، سمرقند یا نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۷
- شکل (۹۰-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۷
- شکل (۹۱-۳) گچبری نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۷
- شکل (۹۲-۳) گچبری محراب مسجد جامع ساوه، قرن چهارم ه ق ۷۷
- شکل (۹۳-۳) سفالینه نیشابور، قرن چهارم ه ق ۷۸
- شکل (۹۴-۳) پلاک برنزی، قرون پنجم و ششم ه ق ۷۹
- شکل (۹۵-۳) کاسه سفالی، قرون پنجم و ششم ه ق ۷۹

- شکل (۹۶-۳) کتابت و تذهیب، ۴۸۵ هـ ق ۷۹
- شکل (۹۷-۳) آبخوری آبگینه نیشابور، قرن پنجم هـ ق ۸۰
- شکل (۹۸-۳) کاسه سفالی، نیشابور- ری، قرون پنجم تا هفتم هـ ق ۸۰
- شکل (۹۹-۳) محراب دوازده امام یزد، ۴۲۹ هـ ق ۸۰
- شکل (۱۰۰-۳) کتیبه گچبری، قرن پنجم هـ ق، مکان خرگرد خراسان ۸۱
- شکل (۱۰۱-۳) تنگ سفالی، گرگان، قرن پنجم هـ ق ۸۱
- شکل (۱۰۲-۳) کاسه لعابی، گرگان، قرن پنجم هـ ق ۸۱
- شکل (۱۰۳-۳) قطعه پارچه ابریشمی، قرن ششم هـ ق ۸۲
- شکل (۱۰۴-۳) سینی، قرن ششم هـ ق ۸۳
- شکل (۱۰۵-۳) کاسه سفالی، کاشان، قرن ششم هـ ق ۸۳
- شکل (۱۰۶-۳) کاسه سفالی، قرن ششم هـ ق ۸۳
- شکل (۱۰۷-۳) قلاب مشبک و کنده کاری، قرن ششم هـ ق ۸۴
- شکل (۱۰۸-۳) لوح سفالی، قرن ششم هـ ق ۸۴
- شکل (۱۰۹-۳) کاسه سفالی، قرن ششم هـ ق ۸۴
- شکل (۱۱۰-۳) شیء برنزی، قرن ششم هـ ق ۸۵
- شکل (۱۱۱-۳) ظرف سیمین، احتمالاً قرن ششم هـ ق ۸۵
- شکل (۱۱۲-۳) گچبری برجسته، ساوه، قرن ششم یا هفتم هـ ق ۸۶
- شکل (۱۱۳-۳) گچبری برجسته، ری، ۵۹۱ هـ ق ۸۶
- شکل (۱۱۴-۳) کاسه سفالی، قرن ششم هـ ق ۸۶
- شکل (۱۱۵-۳) کاسه سفالی، کاشان، قرن ششم هـ ق ۸۷
- شکل (۱۱۶-۳) بشقاب زرین فام، جرجان، اواخر قرن ششم هـ ق ۸۷

- شکل (۱۱۷-۳) کاسه سفالی، قرن ششم ه ق ۸۷
- شکل (۱۱۸-۳) گچبری محراب، مسجد حیدریه قزوین، قرن ششم ه ق ۸۸
- شکل (۱۱۹-۳) گچبری محراب، امامزاده کرار اصفهان، ۵۲۸ ه ق ۸۸
- شکل (۱۲۰-۳) ظرف سفالی، ساوه، قرن ششم ه ق ۸۹
- شکل (۱۲۱-۳) نقش برجسته گچی، قرون ششم و هفتم ه ق ۸۹
- شکل (۱۲۲-۳) بشقاب لعابی، ری، اواخر قرن ششم ه ق ۹۰
- شکل (۱۲۳-۳) ظرف سفالی، اواخر قرن ششم ه ق ۹۰
- شکل (۱۲۴-۳) فلاسک سفالی، ایران یا آناتولی، قرن ششم ه ق ۹۰
- شکل (۱۲۵-۳) کاسه سفالی، کاشان، اواخر قرن ششم ه ق ۹۰
- شکل (۱۲۶-۳) کاسه سفالی، قرن هفتم ه ق ۹۱
- شکل (۱۲۷-۳) کاسه سفالی، قرن هفتم ه ق ۹۱
- شکل (۱۲۸-۳) کوزه دوجداره، قرن هفتم ه ق ۹۲
- شکل (۱۲۹-۳) جزئیات پارچ زرین، قرن هفتم ه ق ۹۲
- شکل (۱۳۰-۳) محراب زرین فام در مشهد، احتمالاً حرم امام ضا ۶۱۲ ه ق ۹۳
- شکل (۱۳۱-۳) کوزه سفالی، اواخر قرن هفتم ه ق ۹۳
- شکل (۱۳۲-۳) کوزه سفالی، کاشان، اوایل قرن هفتم ه ق ۹۳
- شکل (۱۳۳-۳) کاشی، اواخر قرن هفتم ه ق ۹۳
- شکل (۱۳۴-۳) ظرف سفالی، قرن هفتم ه ق ۹۴
- شکل (۱۳۵-۳) محراب مسجد ملک زوزن خراسان، اوایل قرن هفتم ه ق ۹۴
- شکل (۱۳۶-۳) کوزه زرین فام، اوایل قرن هفتم ه ق ۹۴
- شکل (۱۳۷-۳) کاسه سفالی، کاشان، قرن هفتم ه ق ۹۴